

ІСТОРІЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА ЯК НАПРЯМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ¹

О. ХАЛАБУДЕНКО

доктор права,

доцент кафедри приватного права

(Міжнародний вільний університет Молдови, м. Кишинів)

Сьогодні небагато дослідників ризикнуть всерйоз заперечувати науковий статус порівняльного правознавства. Дискусія про порівняльне правознавство як науку — це роздуми (далеко не завжди послідовні) про його положення серед окремих наукових юридичних дисциплін, що склалися в окремих національних та наднаціональних правопорядках, про взаємовідносини порівняльного правознавства з ними. Таким чином, саме порівняльне правознавство як правове явище, предметна сфера якого характеризується самостійною евристичною цінністю, розвивається в межах, визначених для нього відповідною правовою культурою.

З питань порівняльного правознавства написано дуже багато праць. Викладання порівняльного правознавства, рекомендоване ще в середині ХХ ст. інституціями ООН, нині посідає гідне місце серед дисциплін, що вивчаються на юридичних факультетах вишів. Інституціоналізація науки порівняльного правознавства проявляється в діяльності міжнародних та національних наукових установ. Увагу широких кіл наукової громадськості привертають заходи, що регулярно проводяться під егідою Центру порівняльного правознавства при Інституті держави і права НАН України, Української асоціації порівняльного правознавства, інших наукових установ України, пов'язані з дослідницькою діяльністю у сфері порівняльного правознавства. Достаток наукових розробок з питань порівняльного правознавства явно контрастує з актуальною ситуацією, за якої складно назвати праці, що пропонують цілісне історико-правове дослідження феномену порівняльного правознавства.

У зв'язку з цим видана в Києві у 2011 р. монографія відомого українського вченого О. Кресіна², в якій простежуються основні питання становлення тео-

¹ Рецензія подається у перекладі з російської мови.

² Кресін О. В. Порівняльне правознавство у ХІХ–ХХ століттях: проблеми становлення : моногр. — К. : Логос, 2011. — 294 с.

ретико-правових засад порівняльного правознавства, становить особливий інтерес. У праці автор знайомить читачів з розвитком досліджень у сфері порівняльного правознавства та його періодизацією (історіографія питання); визначає критерії, які необхідні при вивченні генезису порівняльного правознавства; достатньо детально описує погляди і підходи засновників європейської традиції порівняльного правознавства (Ш. Монтеск'є, П. Фейєрбаха, Ж. Лермін'є) до теоретико-методологічних питань цієї сфери знань; піддає критичному аналізу ідеї, що розвивалися у порівняльному правознавстві, починаючи з 60-х років XIX ст. і аж до теперішнього часу.

Розгляд О. Кресіним цього кола питань спирається на серйозну бібліографічну базу, що нараховує 309 джерел, що саме по собі говорить про високу ерудицію, компетентність автора і серйозність зробленого ним дослідження. Монографія О. Кресіна по суті є першою цілісною історико-правовою працею, в якій зроблено спробу крізь призму ідей окремих представників науки проаналізувати і розкрити для читачів теоретико-методологічний і практичний потенціал шкіл, що існували раніше й існують нині у сфері порівняльного правознавства.

Заслужують на увагу і схвалення висновки, зроблені автором. Так, можна цілком погодитися із запропонованою О. Кресіним періодизацією становлення порівняльного правознавства. Автор переконливо демонструє, що до XIX ст. питання, які входять до сфери порівняльного правознавства, досліджувалися безсистемно, фрагментарно; була відсутня належна методологічна база дослідження; не був чітко визначений власне об'єкт порівняння. Вчений пропонує п'ятичленний поділ етапів становлення порівняльного правознавства як спеціалізованої галузі юридичних досліджень:

- становлення порівняльного правознавства як спеціалізованої сфери юридичних досліджень і галузі юридичної науки (1810–1850-ті рр.);
- період домінування в порівняльному правознавстві соціологічного позитивізму (1860–1910 рр.);
- період інструментально-методологічного розвитку порівняльного правознавства в умовах домінування функціоналізму і марксизму (1920 р. – середина 1940-х років);
- криза європоцентричної моделі й народження плюралістичної парадигми порівняльного правознавства, його розвиток як глобальної системи знань та інституцій (друга половина 40-х – 80-ті роки XX ст.);
- сучасний період розвитку порівняльного правознавства, що вирізняється переважанням аксіологічних підходів, філософським виміром порівнюваної правової дійсності й методологічним плюралізмом (з 90-х років XX ст.).

Імпонує твердження автора про те, що момент «появи і оцінки характеру порівняльного правознавства» допустимо визначити за допомогою трьох критеріїв: сутнісного (формування особливостей порівняльного правознавства), змістовного (наукові засади використання порівняльного правознавства) і формального (термінологічне визначення досліджуваної сфери знань). Застосування запропонованих критеріїв дає підставу автору заявити, що наука порівняльного правознавства зароджується в 1810–1814 рр. і формується як самостійна сфера правових досліджень наприкінці 1820-х – на початку 1830-х рр.

Критичний аналіз досліджуваного доктринального матеріалу дав змогу автору монографії стверджувати, що засновником науки порівняльного правознавства слід вважати П. Фейєрбаха; цей вчений дав назву досліджуваній сфері культурно-правової дійсності, а датою її появи слід визнати 1810 р.

О. Кресін, ґрунтуючись на працях П. Фейєрбаха, переконливо доводить, що порівняльне правознавство базується на оригінальних підходах, що дало змогу від початку диференціювати розглянуту сферу знань від походів, розроблених у лоні історичної школи права. Можна погодитися з висновком автора про те, що «формування порівняльного правознавства та порівняльно-правової методології відбувалося одночасно» (с. 117).

На думку вченого, порівняльне правознавство з'являється не в результаті відокремлення предмета філософії права, теорії права та історії права, а є «результатом диференціації та концептуалізації» юридичних наук (загального вчення про право). При цьому генезис порівняльного правознавства автор пов'язує не лише з «диференціацією загального вчення про право», а й з «розвитком політико-правових реалій» наприкінці XVIII — початку XIX ст., також зі становленням порівняльної методології гуманітарних наук (с. 259).

Безперечною заслугою О. Кресіна слід визнати повернення в науковий обіг праць авторів, які присвятили свої праці порівняльному правознавству. Йдеться, зокрема, про працю П. Фейєрбаха «Погляд на німецьке правознавство», а також про працю В. Синайського «Техніка юридичної методології у зв'язку із загальним вченням про методологію». На особливу увагу вартий аналіз незаслужено забутих і маловідомих праць українських авторів (Л. Ребета, А. Баранова, С. Дністрянського та ін.). Не викликає сумніву, що монографія О. Кресіна буде цікава й корисна всім, кому близька сфера порівняльного правознавства.

Разом з тим праця О. Кресіна не позбавлена певних недоліків. Зупинимось на деяких з них.

1. Автор, як було зазначено вище, в окремому підрозділі (підрозділ 1.2) досить переконливо демонструє необхідність виділення критеріїв (сутнісних, змістовних і формальних) при вивченні генезису порівняльного правознавства. Очікується, що виділені критерії будуть покладені в основу викладу наступного матеріалу монографії. Проте, на жаль, учений при подальшому викладі відходить від запропонованої ним самим перспективної, як видається, методологічної розробки та викладає матеріал у традиційному історичному ключі.

2. Український вчений визначає хронологічні межі дослідження в самій назві монографії — становлення і розвиток порівняльного правознавства в XIX–XX ст. Разом з тим розділ 2 монографії містить абсолютно «необхідний» за змістом роботи підрозділ, присвячений аналізу праць Ш. Монтеск'є (1689–1755) та його ролі у створенні основ порівняльного правознавства. Наукова діяльність Ш. Монтеск'є очевидно не вписується в запропоновані автором хронологічні межі дослідження.

3. Характеризуючи розвиток порівняльного правознавства до середини XIX ст., О. Кресін стверджує, що однією з основних його ознак у цей період було «лідерство в порівняльно-правових дослідженнях німецьких учених» (с. 37). Не применшуючи значення німецької школи порівняльного правознавства на цьому і на наступних етапах становлення досліджуваної галузі

знань, заперечимо в тому, що її беззастережно слід визнати такою, що лідерує. Не випадково у самій праці міститься окремий, дуже змістовний підрозділ, присвячений Ж. Лермін'є — видатному французькому вченому-компаративісту, наукова діяльність якого припадає на першу половину XIX ст. Більше того, представники гейдельберзької школи права, що діяла в першій половині XIX ст., виходячи з уявлення, що «еволюція права є загальносвітовим процесом», за свідченням самого автора, «перебували під впливом французької та американської правової думки» (с. 155).

4. Підрозділ 3.6 монографії присвячений аналізу сучасного стану порівняльного правознавства. Однак, на превеликий жаль, автор у цьому підрозділі обмежується аналізом праць лише деяких компаративістів (американських і західноєвропейських — Г. Глена, П. Монатері, М. Грезіді, Г. Бермана, П. Сорокіна, а також українських — М. Страхова, О. Криворучка, Ю. Оборотова, В. Семчика, Є. Харитонова, О. Харитонові, Х. Бехруза, П. Мартиненка). У результаті у читача складається враження, що актуальний стан порівняльного правознавства вичерпується працями названих, безумовно шанованих, фахівців, з чим, зрозуміло, погодитися в жодному разі не можна.

Короткий огляд порушених О. Креснім дискусійних питань свідчить про те, що вони потребують подальшого дослідження. Висловлюємо надію, що автор продовжить роботу над темою, а читачі й у новому виданні з задоволенням зможуть стежити за думкою автора, викладеною ним у своїй монографії, що становить значний інтерес.